

Инж. Милун РАДОЊИЋ

Привредна комора СР Црне Горе — Титоград

Економска сарадња земљорадничких задруга са индивидуалним пољопривредним произвођачима*)

Нека питања из економских и социјалних кретања на селу

Снажан привредно-индустријски развитак у нашој Републици условио је велике измјене у социјалној структури становништва које су нарочито изражене од 1953. године. Јер, брзи привредни развој условио је пораст запослености у свим привредним гранама, а посебно у индустрији и грађевинарству, а највећи дио нове радне снаге долазио је из пољопривреде, што је умногоме мијењало социјалну структуру становништва. Број запослених стално је растао, а са њим и број оних који напуштају село. Тако је у 1953. години пољопривредно становништво у нашој Републици чинило 61,5% (258.000), од укупног становништва, а 48,1% (227.000), односно 13,4% мање у 1961.

На селу живе различите социјалне групе становништва, што даје нова обиљежја данашњим друштвено-економским кретањима на њему. То се види из података о економској оријентацији сеоског становништва:

Од 338.697 становника који живе на селу, стално је запослено ван свог газдинства 26.867 лица, односно 64.918 сеоских домаћинстава, 24.960 су непољопривредна, — тзв. мјешовита или без активних чланова.

Домаћинства оријентисана на зараду ван свог газдинства, ипак настоје да задрже посјед, јер он им служи као допунски извор прихода. Од 26.867 лица стално запослених ван газдинства, 15.621 ради и на свом газдинству. Наравно, због запослености у граду они нијесу у стању да одрже пољопривредну производњу

Реферат поднесен на сједници Управног одбора Савеза земљорадничких задруга у нешто скраћеном и измијењеном обиму.

ни на онако ниском нивоу какав је био раније, па, разумије се, долази до њеног опадања.

Поред поменутих кретања село-град, која се одвијају у близини индустријских центара, постоји „кретање“ и у оквиру саме пољопривреде. Дио становништва из брдских-планинских крајева или села, удаљених од индустријских центара, сели се у равничарске или приградске рејоне. Пресељењем у равницу људи купују земљу, граде кућу и остале нужне објекте, па онда почињу да размишљају о запосљењу у граду. Посљедице овога су двојаке: прво, ови досељеници ће касније ометати стварању већих комплекса повољних за механизовану обраду, и, друго, они почињу да се баве ратарењем без предзнања за биљну производњу у равници и тако од добрих сточара постају слаби ратари. Овакве појаве карактеристичне су за околину Никшића, Титограда, Иванграда и Даниловграда.

Запошљавање пољопривредног становништва у привреди, и са мањих и са већих газдинстава, доводи до раслојавања села и занемаривања пољопривредне производње. О томе нам, поред осталога, говоре и подаци о навчаним примањима сеоског газдинства у Црној Гори у 1960. години:

у 000 д

Категорија домаћинства	Укупна новчана примања	Примања од газдинства	Примања ван газдинства
до 2 ха	250,8	40,9	209,9
од 2—3 ха	225,8	43,9	182,3
од 3—5 ха	274,3	69,7	204,6
од 5—8 ха	239,0	71,1	167,9
од 8 ха	313,2	83,1	230,1

Како се види, примања од продаје производа за 50% су нижа у домаћинствима са посједом до 2 хектара него у онима преко 8 хектара. Али, ако упоредимо новчана примања, до којих се долази ван газдинства, видјећемо да по посједу најсиромашније газдинство, остварује већа укупна новчана примања од средњих газдинстава, или само 25% мање од највећих.

То нам говори да у нашим условима не долази до економске диференцијације на селу, која настаје у робној производњи, јер је паралише доходак који остварују произвођачи из других непољопривредних дјелатности. Раслојавање села нема за посљедицу економску диференцију, њиме се практично врши само друштвено-економска трансформација села.

С обзиром на производњу и животну оријентацију власника газдинстава и на нашем и на селу у Југославији уопште, постоје 3 групе газдинстава:

Прва група — јача газдинства у појединим случајевима теже да повећају своје површине закупом или куповином земље од мањих газдинстава на којима користе туђу радну снагу, што у

већини случајева остане незапажено. Мања газдинства која су економски оријентисана ван пољопривреде дају земљу у закуп — више или је продају — мање. Тако је у 1960. години дало земљу у закуп 2.529 домаћинстава. Највише је оваквих домаћинстава са посједом од 1—2 хектара (486 домаћинстава). Претежно дају у закуп до 25% укупних својих површина.

Туђу радну снагу у 1960. години користило је 10.312 домаћинстава, од којих опет највише са посједом од 0,50 — 2 хектара (3.214 домаћинстава). Такође и вишак радне снаге највише имају домаћинства са посједом од 1—2 хектара (3.944 домаћинства).

Добар дио домаћинства из прве групе нема пољопривредног наследника који би наставио да води газдинство, јер им потомство одлази са села и више се не репродукују као пољопривредници. Такви код нас чине 30% од укупног броја газдинства са посједом. На индивидуалном пољопривредном газдинству живи данас 46% укупно запослених у привреди и јавним службама. Према процјени Завода за статистику СРЦГ 35% земље у приватном власништву посједују домаћинства која имају стално запослење ван пољопривреде. Ова се домаћинства постепено одвајају од пољопривреде. Многи довољно не производе ни за своје потребе. Власник земљишта више запушта земљу него што је напушта. Прво напушта ратарску производњу. И поред тога карактеристично је да ова група мање кооперира са задругом него прва.

Карактеристично је напоменути да власник газдинства из ове групе више фигурира као власник него као произвођач, повремено долази на газдинство, екстензивно га обрађује и понешто са њега користи. Најчешће ова газдинства претварају најплодније оранице у ливаде и пашњаке (околина Иванграда).

Газдинства III групе карактерише одлазак њихове способне радне снаге са газдинства. На њему остају и животаре за рад неспособни чланови домаћинства, који настоје да обезбиједе egzистенцију из дохотка са газдинства, не као пољопривредници, већ као власници, било у виду закупничке ренте, доживотног издржавања и сл.

Данашња друштвено-економска кретања на селу довела су до тога да је пољопривредна производња на газдинствима свих власника у опадању, изузев оних који се искључиво баве пољопривредном производњом и у њој остварују свој доходак. Друштвени сектор (пољопривредна добра и земљорадничке задруге) није могао да надокнади опадање пољопривредне производње на приватном сектору путем кооперације, закупа итд. Са власницима из II групе теже се могло сарађивати, зато што су се они претежно упошљавали ван газдинства па се на тај начин смањивао интерес за повећање производње па чак и за обраду земље. Такође ни већа газдинства, и поред тога што су оријентисана на пољопривредну производњу, нијесу била заинтересована за неку производну сарадњу са задругом или добром, плашећи се, донекле,

да ће изгубити власништво над земљом, а и зато што нијесу била зависна од задруге јер су средства за рад и остало сама имала.

Питања проширења земље на социјалистичком сектору раније је било доста запостављено, а што се може видјети из следећег: пољопривредно становништво је опало са 61,5% на 48,1%, а у друштвене руке је прешло 13.900 хектара земљишних површина или свега 2,3% од укупних обрадивих површина (учешће обрадивих површина друштвеног сектора у укупним обрадивим површинама креће се око 7%).

Основни критеријум земљишног права је рад и начин обраде земље. Уколико власник земље своју егзистенцију претежно обезбјеђује ван газдинства запостављајући рад на њему, треба га довести у услове да се опредјели или на интензивну обраду земље или да се ослободи права на њу. Овај ће процес бити помогнут донесеним мјерама које ће онемогућити свако изигравање обавеза.

Миграција село-град створило је повољне услове за бржи процес социјализације села. Сем тога, ова сеоба у град најбољи је знак општег напретка земље и резултат њеног социјалистичког развоја.

Са унапређењем пољопривредне производње и њеног преображаја ствара се исто тако повољна перспектива и за радника у пољопривредним предузећима и пољопривреди уопште.

Раслојавање села омогућава друштвеном сектору брже продирање на село а нарочито у равничарским рејонима Црне Горе. Нове мјере у пољопривреди омогућавају да социјалистичка газдинства много шире ступају у економску сарадњу и са категоријама газдинстава која су оријентисана на пољопривредну производњу јер су због обавезе примјене агроминимума упућена на коришћење савременијих средстава које имају задруге и добра. Поред тога, она ће бити и економски заинтересована јер ће тиме смањивати трошкове производње и повећати доходак.

Пољопривредна добра и земљорадничке задруге

Пољопривредна добра којих у Републици има 9, са укупним површинама од 4.031 хектар или просјечно по газдинству 447 ха, двојачко су дјеловала на друштвено-економска кретања на селу: укључивала су дио сувишне или недовољно запослене радне снаге у друштвену производњу и, примјеном савремене технологије, имала су утицај на унапређење пољопривредне производње.

Земљорадничке задруге којих сада има 58 још увијек су неразвијене пољопривредне организације. Због неповољних објективних услова, не занемарујући и многе субјективне слабости оне нијесу могле постићи неки значајни успјех у раду на преображају села. У највише случајева није било ни најнеопходније помоћи друштвено-политичких фактора у комуни и народних

одбора. Међутим, оне су ипак имале утицаја на унапређење производње, а један број њих је већ створио повољну основу за развој свог пољопривредног газдинства и за јачи утицај на развој друштвено-економских односа на свом подручју, (Владимир, „13 јули“, Плав, Гусиње, Буче, Рожај, Брезна и др.).

Иако неразвијене, оне данас упошљавају око 1.700 радника и службеника, укључују се у процес производње на селачком газдинству и све више примјењују савремену технологију у производњи.

Пољопривредна добра и земљорадничке задруге као друштвени сектор производње стално повећавају своје производне капацитете и постају све значајнији фактор у пољопривредној производњи. То омогућава не само бржи темпо развоја пољопривредне производње него истовремено дјелује на измјену односа на селу.

Приноси појединих култура на друштвеном сектору не задовољавају, али су нешто већи него на индивидуалним газдинствима, а нарочито оним ван кооперације.

У 1962. години пољопривредна добра су постигла просјечне приносе код пшенице 26,7 мц/ха; економије земљорадничких задруга 17,3 мц/ха; индивидуални произвођачи ван кооперације 14,4 мц/ха, а у кооперацији 17 мц/ха; код кукуруза: добра 29,2 мц/ха; задружне економије 19,4 мц/ха, индивидуални произвођачи ван кооперације 12,2 мц/ха, а у кооперацији 24,2 мц/ха.

Материјална основа задруга за развој кооперације

1. Основна средства

Међу основним средствима преовладавају средства у пољопривреди и гранама непосредно везаним за њу. Пораст средстава у овим гранама из године у годину је све већи. Оријентација улагања у ове гране у посљедње 4 године види се из сљедећег:

	у 000 д			
	1958.	1959.	1960.	1961.
Стање укупних основних средстава на дан 31. XII	1,437.667	1,838.167	2,318.335	2,758.158
Основна средства у пољопривредној производњи, промету и преради пољопривредних производа	739.265	1,062.283	1,367.581	1,685.080
Учешће у укупној вриједности у процентима	51,4	57,8	58,9	61,6

Још јаснију слику политике и темпа инвестирања пружају подаци о структури годишњих инвестиција:

Инвестиције	у 000 дин.			
	1958.	1959.	1960.	1961.
Земљиште	—	60.819	94.288	15.692
Грађевински објекти	125.987	176.803	168.063	147.062
Оруђа за рад и др. опрема	223.202	137.173	154.775	147.550
Основно стадо	28.236	54.030	38.562	70.399
Дугогодишњи засади	27.200	6.816	14.031	122.027
Мелиорација	—	—	—	13.940
Оснивачка улагања	—	54	12	—
Остало	—	—	—	4.500
Заједничка потрошња	63.441	3.653	2.073	—
Укупно инвестирано по годинама	468.066	439.348	471.804	521.107

(За 1961. годину не располаже се подацима о уложеним средствима у инвестиције из сопствених средстава и инвестиционих фондова народних одбора општина и фондова за унапређење пољопривреде).

Инвестициона улагања претежно потичу из кредита и она су у сталном порасту, док се учешће из сопствених средстава смањује. До овог смањења добрим дијелом је дошло због умањења акумулације и повећаних губитака. Из прегледа инвестирања види се да су задруге највише улагале у механизацију и грађевинске објекте (штале, складишта и остале економске објекте).

2. Обртна средства

	у 000 д	
	1960.	1961.
	2.278.768	2.753.158

Обртна средства расту упоредо са основним средствима; међутим, она се увијек не користе рационално.

3. Фондови

	у 000 д	
	31. XII 1960.	31. XII 1961.
Фонд основних средстава	1.163.937	—
Фонд обртних средстава	178.774	—
Пословни фонд	—	1.408.536
Резервни фонд	101.860	105.031
Фонд заједничке потрошње	154.017	143.346
Нераспоређена средства	—	658
	1.598.588	1.557.571

Као што се види, сопствени извори су порасли у претходној години за свега 58,758.000 динара или 3,6% у односу на претходну годину. Међу фондовима осјетније је порастао пословни фонд у односу на ранији фонд основних средстава и фонд обртних средстава за 65,725.000 или за 5,2⁰%, док је фонд заједничке потрошње мањи него претходне године.

4. Земљишни фонд

	31. XII 1959.	31. XII 1960.	31. XII 1961.	31. XII 1962.
Укупне површине	10.597,78	12.231,32	11.122,63	11.367,26 ха
Од тога				
обрадивих површина	4.787	4.803,70	5.372,34	5.587,14 ха
Структура обр. површина:				
оранице и баште	1.127,14	1.018,18	1.281,53	1.323,82 ха
воћњаци	209,51	208,82	223,37	228,57 ха
виногради	101,86	112,65	116,94	116,94 ха
ливаде	3.486,00	3.464,05	3.750,50	3.917,81 ха

Највећи дио ових површина створен је од напуштених земљишта, утрина и другог лошег земљишта, затим закупом и откупом земље. Поред тога, ове обрадиве површине од 5.587 ха код 52 задруге састоје се из 1.801 парцеле. Таква уситњеност и расцјепканост површина већ унапријед условљава тешкоће у коришћењу механизације, а негдје је она чак и немогућа. Од површина из 1962. године из закупа потиче 216 хектара.

Оваква уситњеност задружних економија као и питање њихове оријентације у производњи захтијева преиспитивање сваке економије појединачно и давање одговарајуће оријентације у производњи на њој. Економија треба да утиче на усмјеравање производње на подручју задруге у складу са природним и тржним условима, повезујући постепено сељаке у друштвеној кооперацији за своју производњу, повећавајући на тај начин њихов доходак. Економија треба да има стручну радну снагу, земљу, машине и друга средства за производњу, и да своју производњу комбинује и повезује са производњом индивидуалних произвођача.

5. Сточни фонд

	31. XII 1959.	31. XII 1960.	31. XII 1961.	15 I 1963.
Говеда	804	1.078	1.249	1.169
Од тога:				
крава	453	693	849	678
Оваца	11.455	13.863	12.363	7.436
Свиња	262	123	77	127
Живине	543	274	1.352	8.190
Пчелињих друштава	2.410	1.993	1.820	1.569

Позитивно је било кретање стоке по врстама и категоријама до прошле године када се због несташице сточне хране број стоке морао смањити.

6. Пољопривредне машине

	31. XII 1961.	15 I 1963.
Трактори	109	106
од којих:		
лаких	11	13
средњих	96	81
тешких	1	10
супер тешких	1	2
комбајна	2	2
тракторских сијачица	8	14
моторних вршалица	23	23 итд.

Број трактора код земљорадничких задруга од 1958. године нагло се повећао. Тако су у 1958. години имале 59, а 15. I 1963. године 106, што значи да се у том периоду број трактора повећао за 47. Пораст механизације је осјетан у оним општинама гдје се знатније ораничне површине могу обрађивати машинама. Међутим, није се увијек довољно водило рачуна о могућностима коришћења механизације, а понегдје се прецјењивало дјejство Закона о искоришћавању земљишта, тако да се код неких задруга јавио и осјетан вишак трактора, јер се не могу у потпуности искористити на радовима у пољопривреди.

Активирањем одлука народних одбора општина о примјени агроминимума као и других мјера у пољопривреди омогућиће и рационалније коришћење пољопривредне механизације.

7. Број и структура запосленог особља у земљорадничким задругама

	31. XII 1960.	31. XII 1961.
Укупно запослено особље	1.738	1.667
Од тога:		
радници	1.333	1.271
службеници	405	398
Управници		
са факултетском спремом	3	3
са вишом спремом	2	4
са средњом спремом	28	37
са непотпуном спремом	15	1
са основном школом	24	22
Стручно особље		
Пољопривредни стручњаци		
са факултетом	5	4
Пољопривредни техничари	35	49
Комерцијалисти и књиговође:		
са факултетом	—	1
са вишом спремом	—	3
са средњом спремом	36	69

И поред већег пораста пољопривредних и других стручњака, земљорадничке задруге и даље оскудијевају у њима као и у ветеринарима и економистима. Ову оскудицу у кадровима све више заштрава сложеност проблема које задруге треба да рјешавају. Задаци и проблеми који стоје сада пред задругама захтијевају да се питање кадрова што прије ријеши. Потребно је да задруга, уз помоћ народних одбора општина, обезбједи што стручније кадрове који уз то посједују пословност у раду и који познају нашу аграрну политику.

Економска сарадња задруга са индивидуалним произвођачима — кооперација

Кооперацији као врло важном чиниоцу у вези са подруштљавањем пољопривредне производње није се поклонило довољно пажње, иако се зна да у условима заостале и ситне сељачке производње каква је код нас, кооперација треба да буде основни вид социјалистичке трансформације села. Улога кооперације се најчешће занемаривала због схватања да је безначајан сваки други облик сарадње изузев заједничке производње. Други, „нижи“ облици сарадње, сматрало се, немају, социјалистичких елемената. Такво гледање на кооперацију дезоријентисало је и пасивизирало кадрове у задругама. Поред тога, на развој кооперације код једног броја задруга утицали су и извјесни објективни разлози јер задруга није била увијек способна да осигура веће приносе, а тиме и доходак. То су главни разлози што је кооперација по обиму тако мала, односно неразвијена. Кадрови у задругама били би много спремнији да се боре са објективним тешкоћама у вези са њеним развојем уколико би осјетили већу активност и помоћ субјективних снага у том правцу.

Развитак пољопривредних добара и економија земљорадничких задруга као и модернизација процеса производње на њима, нужна је мјера даљег развитка пољопривреде. Али то је само једна страна развитка социјалистичке пољопривреде. Развијање крупних имања и економија је, ограничено те зато морамо рачунати на повећања капацитета у друштвеном сектору путем инвестиција и на веће активирање обрадивих површина на приватном сектору. Полазећи од чињенице да друштвена газдинства још увијек незнатно учествују у обрадивим површинама, као и од тога да на селу живи велики број радне снаге, онда кооперација долази у први план, јер она је за наше услове толико важна колико и производња на пољопривредним газдинствима. За нас је важан сваки њен облик који обезбјеђује повећану производњу и обострани економски интерес — индивидуалног произвођача и задруге, односно друштва.

Даљи развој кооперације на подручју односне задруге појединачно захтијева потпуну анализу и свестрано расправљање питања која су везана за њу, избјегавајући непотребно класирање на „нижи“ и „виши“ облик кооперације. Сваки облик економске сарадње је добар уколико служи јачању друштвених фондова уз повећање дохотка кооперанту, било да се ради о биљној било о сточарској производњи.

Усљед нереалних процјена могућности и објективних тешкоћа неминовно је дошло до промјена у развоју појединих облика кооперативне сарадње и њихове ограничености и по подручју и по броју коопераната и задруга. Заједничка производња, некада главни облик сарадње, у ствари је нестала. Приноси су били релативно ниски, а задруге су имале само губитке. У овакву сарадњу више нерадо улазе и задруге и произвођачи. Насупрот томе, кредитирање са контрахирањем и машинске и друге услуге као и кооперација у сточарству су у порасту, и ту се остварује

Кредитирање и контрахирање

На основу података у 1962. години пет анкетираних задруга у овим облицима кооперације имале су 115 ха код 300 коопераната под разним културама (јечам, овас, пшеница, кукуруз, кромпир) са приносима од 12—80 мц/ха.

Код ових облика сарадње у прошлој години остварен је добар финансијски резултат. Тако, на примјер, Задруга — Корита (Бијело Поље) остварила је чисти приход 85.000.— динара, Гусиње 218.000.— динара итд.

Контрахажи и кредитном облику сарадње у биљној производњи јавља се као озбиљна сметња неповјерење у пословним односима између задруга, трговинске мреже и прехрамбене индустрије. Трговинска мрежа и прехрамбена индустрија, неће да схвате да се путем уговарања са задругама могу обезбиједити довољним количинама квалитетних производа са локалног подручја. Кроз овакве облике сарадње може се успјешно усмјеравати структура производње. То је од посебног значаја за њено унапређење. С друге стране, задруге кроз пласман друштвених средстава, захватају дио дохотка обезбјеђујући средства за проширену репродукцију. Тих захвата било би више уколико задруга кроз друштвена средства обезбиједи већу и рентабилнију производњу него што може индивидуални произвођач то сам да постигне. У толико ће он бити више заинтересован за сарадњу и више везан за задругу и друштвена средства.

И поред тога што до сад нијесу постигнути неки значајнији резултати, ипак је створена озбиљна основа за проширење и даље развијање сарадње у производњи.

Машинске услуге

У 1962. години 22 задруге су код 3.122 домаћинства извршиле следеће услуге:

Заоравање стрништа	— — — — —	142 ха
Дубоко орање	— — — — —	49 ха
Обично орање	— — — — —	535 ха
Фрезирање	— — — — —	33 ха
Сјетва	— — — — —	17 ха
Овршено жито	— — — — —	6.021 мц
Пречишћено сјемена	— — — — —	385 мц
Превезено трактором разних пољ. производа	— —	11.692 мц
Превучено тракторима других производа на	— —	5.164 км
Других разних услуга (пречиш. сјемена и др.)	— —	283 мц
Услуге извршене у вриједности	— — — — —	30.000 д

Машинске се услуге претежно врше уз плаћање у готову, а једним дијелом кроз кредитну кооперацију плаћа се у натури, што је сељацима много приступачније него кад унапријед плаћају. Овај други начин плаћања омогућује задругама да проширују обим својих услуга, а сељацима да их више користе. Али код другог начина плаћања јављају се и проблеми који произилазе отуда што индивидуални произвођач у више случајева не испуњава обавезе према задрузи. Због тога је задруга и приморана да унапријед наплаћује машинске услуге што у крајњој линији утиче на смањење коришћења машина од стране сељака.

Поред тога, за слабо коришћење механизације има и других разлога и то:

1. Субјективне слабости у организацији рада машинске службе код задруга и помањкање тракториста од чије стручности зависи у више случајева и квалитет обављеног посла;

2. Конзервативно гледање на механизацију у пољопривреди од стране једног броја индивидуалних произвођача доводи до недовољног пласмана механизације. И поред способног машинског парка у задрузи, многи користе запрежну вучну снагу којом не могу квалитетно обрадити земљу, а запрега коју држе у ту сврху далеко их скупље кошта него што би коштао рад трактора и других прикључних машина;

3. Приликом набавке трактора и других пољопривредних машина није се водило довољно рачуна о могућностима пласмана механизације, а понегдје се у процјенама није успјело.

Потребно је истаћи да индивидуални произвођачи захтијевају механизацију само за најнужније радове, најчешће само за орање, и то у „шпицевима“, када је велика потреба у механизацији и на друштвеном сектору.

У оваквим условима многе задруге су биле приморане да користе механизацију и ван пољопривреде, као, на примјер, на изградњи путева и томе сл.

Садашњи положај механизације код земљорадничких задруга захтијева отклањање субјективних слабости чиме ће се открити извјесне резерве. И даље ће остати да се рјешава проблем одржавања механизације и питање стручног кадра везаног за њу. Што се тиче могућности даљег коришћења механизације на газдинствима индивидуалних произвођача, ту нам је јасно да ће нове мјере (комасација, а арондација земљишта и друго) убрзати процес организовања друштвене производње на индивидуалним газдинствима.

Снабдијевање индивидуалних произвођача репродукционим материјалом

Од 46 задруга чијим подацима, располажемо у 1962. години 40 се бавило снабдијевањем индивидуалних произвођача репродукционим и другим материјалом и опремом код 16.385 домаћинстава и то:

Разних сјемена	—	—	—	—	—	—	2.219 мц
Минералних ђубрива	—	—	—	—	—	—	9.368 мц
Од које количине:							
азотних	—	—	—	—	—	—	7.297 мц
фосфорних	—	—	—	—	—	—	1.922 мц
калијевих	—	—	—	—	—	—	149 мц
Воћних садница	—	—	—	—	—	—	7.000 ком.
Лозних калемова	—	—	—	—	—	—	55.000 ком.
Разног расада поврћа	—	—	—	—	—	—	2.000 струкова
Заштитних средстава	—	—	—	—	—	—	329 мц
Разног оруђа и алата	—	—	—	—	—	—	15.023 ком.

Инсистирањем на модерну производњу и примјену нових мјера у пољопривреди, захтијева се од земљорадничких задруга да се све више баве снабдијевањем индивидуалних произвођача репродукционим материјалом и другим средствима потребних за производњу. Иако је промет овог материјала преко задруга у порасту, запажа се да га оне набављају са извјесном бојажљивошћу, плаше се да им се не умртве средства и томе сл. Зато се дешава да у неким задругама у сезони сјетве или у сезони прихрањивања усјева недостају извјесна сјемена или ђубрива. Поред тога, недостатак извјесних средстава за репродукцију у сезони јавља се због тога што задруге на вријеме не испитују потребе и на основу њих не врше благовремено наруџбе код предузећа које се бави снабдијевањем пољопривреде репродукционим и другим материјалом.

С обзиром да је задрузи један од прворазредних задатака подруштвљавање пољопривредне производње на газдинству индивидуалног произвођача и снабдијевање истог репродукционим материјалом и осталим средствима потребним за пољопривредну производњу, задруге би ових средстава увијек морале имати на лагеру (у извјесним количинама). Да би то постигле, а и да не би губиле у том промету потребно је да се тим средствима обезбјеђују ван сезоне када су набавне цијене ниже и приступачније, што ће покрити трошкове лагровања.

Кооперација у сточарству

КООПЕРАЦИЈА У СТОЧАРСТВУ У 1962. ГОДИНИ ЗА УЗГОЈ ПРИПЛОДНЕ СТОКЕ

Број задруга	Врста стокe и број	Број кооперација	Вриједност уложених средстава	Финансијски резултат из економске сарадње у 1962. г.		
				Чисти приходи од крaва	Лични доходи	Остаје за фондове
6	крaве 1.523	2.617	153.236.689		5.017.932	
12	овце 10.251			11.225.189		6.207.257
2	ст. храна 6.820 мц.					

Због несташнице сточне хране од наведеног броја стокe у кооперацији зазимљено је 1962. године 7.538 грла оваца и 1.515 крaва, што значи да се сточни фонд у кооперацији смањио и то број оваца за 2.713 грла и крaва за 8 грла.

Ова кооперација има добре перспективе под условом проширења крмне базе. Она се заснива, углавном, на подмирењу обавеза у пољопривредним производима по откупним цијенама на дан испоруке.

С обзиром да се за овај вид сарадње из дана у дан показује велики обострани интерес, то је нужно ићи што прије на повећање крмива са већ постојећих површина, побољшавањем природних ливада, већ познатим мјерама, и стварањем вјештачких ливада на газдинствима сељака, такође путем кооперације.

Постигнути резултати код неких задруга у планинском предјелу Републике у стварању вјештачких ливада најубедљивије говоре о таквој могућности. Уз инвестиције од 100.000 динара по хектару Задруга Рожај постигла је 80 мц/ха сијена, Жабљак и Шавник 45 мц/ха, Плужине 50 мц/ха итд., што је велики успјех у односу на 4—5 мц/ха сијена код природних ливада.

Задруга Рожај до сада је склопила 15 уговора са сељацима за подизање вјештачких ливада у кооперацији на површини од 6 хектара и у том правцу намјерава и даље да иде, јер постоји обострани интерес. На територији Народног одбора општине Плав

такође се јавља велики интерес за производњу луцерке у кооперацији.

У овим видовима сарадње задруга — индивидуални произвођач својом активношћу и успјесима посебно се истичу задруге Плав и Гусиње.

Закуп и откуп земљишта

У току прошле године 15 задруга обрађивале су земљу узету у закуп у површини од 216 хектара. Висина закупнине кретала се од 10—45.000 динара по хектару, а најчешће 16.000 динара, зависно од квалитета, положаја, удаљености од економије итд. Земљу закупљују на једну до 10 година, а најчешће на 5 година.

Код закупљивања земљишта није се увијек водило довољно бриге да земљиште буде груписано како би се механизација боље могла примјењивати. Тако, на примјер, задруга Ријека Црнојевића узела је у закуп 2 хектара земље I до III класе, разбацане у 10 парцела, на вријеме од 1 године са висином закупнине од 45.000 динара по 1 хектару. Грахово 5 хектара у 6 парцела на 4 године, са закупнином од 19.000 д по 1 хектару.

С обзиром да су власници земље ослобођени од пореза на доходак са земље коју дају у закуп пољопривредној организацији на вријеме преко 5 година, то се створила могућност да задруге на тај начин повећавају своје површине. Поред тога Закон је омогућио да се закупљено земљиште може арондирати и на тај начин створити веће комплексе земљишта на којима је могућа боља примјена савременог технолошког процеса производње.

На основу прикупљених података од 20 задруга у прошлој години је откупљено 244,63 хектара (42,29 ха оранице, 5,20 ха воћњака, 167,31 ха ливаде, 14,04 ха пашњака и 15,79 ха шумског земљишта) са просјечном цијеном од 206.219 динара по хектару. Купљено земљиште је доста скупо, а поготову ако се узме у обзир да је од тога 27,8% ораница и воћњаци I — III класе, а 52% лквада IV — VI класе, док 20,2% чине пашњаци и шумско земљиште.

Производна оријентација задруга на економијама и у кооперацији

Из жеље да економија по сваку цијену постане снабдјевач локалног тржишта са свим повртарским и сточарским производима, задруге су се на доста малим посједима бавиле ситном производњом, боље речено сваштарењем у чему су најчешће и остваривале губитке. Узроци тих губитака нијесу се детаљније анализирали од стране народних одбора општина и других друштвено-политичких фактора у општинама те су се они, због истих

узрока јављали скоро сваке године. Задруга као цјелина и територија на којој она дјелује није комплексно сагледана па према томе није ни дата правилна оријентација многим задругама као и на подручјима гдје оне дјелују.

Економије првенствено треба оријентисати на специјализовану и коњуктурну производњу складно еколошким условима у дотичном крају, инсистирајући на већим приносима. Специјализована производња на економијама, поред осталих предности, умногоме ће утицати на преоријентацију производње и на приватном сектору. Примјера ради, задруга Рожај на својој економији подигла је у 1962. години 6 хектара вјештачких ливада гдје је по 1 хектару добила принос 80 мц/ха сијена, што је утицало на индивидуалног произвођача, тако да се у овој години и он интересује за њихово подизање. На основу таквог обостраног интересовања (задруга—сељак) за производњу крмне базе (производњу сијена, овса, јечма и др.) већ се приступа изради једног дугорочнијег програма који ће јасно оцртати производну оријентацију тога краја. Слична је ситуација и на територији општине Плав. Задруге на територији општине Никшић имају услова да кроз кооперацију произведу довољне количине пиварског јечма за потребе Пиваре „Требјеса“ и производњу сјеменског и меркантилног кромпира.

Код једног броја задруга постоје сувише мале економије које иако немају услова да се перспективно развијају ипак могу врло добро да послуже за извјесне продукционе огледе који би позитивно утицали на индивидуалног произвођача. Он нерадо прихвата нову културу или нову агромјеру ако се претходно није убиједио кроз постигнуте резултате, односно кроз примјере других. Негдје је тај утицај релативно велики, да чак можемо говорити и о скоковима. Тако, на примјер, задруга Гусиње у 1958. години није успјела да сељацима прода више од 1.000 кг. минералних ђубрива. Сељак је очекивао резултате примијењених агромјера на задружној економији, и кад се донекле убиједио у њихову предност, почео је и сам да се интересује за примјену тих мјера на свом газдинству, али у мањим количинама. Тек кад се и на свом имању убиједио у њихову сврсисходност онда је његов интерес постао још већи. Већ сада задруга мора за потребе сељака да набави 10 вагона разних ђубрива. Међутим, ствар друкчије стоји са другим мјерама које се теже прихватају, нарочито у предјелима гдје је агроминимум теже примијенити.

Зато је потребно да задруге, уз помоћ других фактора, одреде оријентацију свог даљег развоја и да на основу ње израде перспективни програм. При томе првенствено треба водити рачуна о унапређењу пољопривредне производње на економијама и о обухватању индивидуалних пољопривредних произвођача друштвено организованом производњом на начин који најбоље одговара условима задруге.